AZIMIO LA HAKI ZA WATU WALIOATHIRIWA NA KIFUA KIKUU

Stop TB Partnership

TB PEOPLE

Azimio la haki za watu walioathiriwa na kifua kikuu

Utangulizi:

Sisi, wanajamii wa ulimwengu ya watu walioathiriwa na kifua kikuu,

Kwa kutambua kuwa kukuza na kulinda haki za binadamu za watu walioathiriwa na kifua kikuu ni jambo la kisheria, na la kiadili, na pia kwa umuhimu mkubwa la ufanisi wa kukabiliana na janga hilo na utulivu wa mateso kati ya watu na jamii athirika;

Kukiri kwamba watu walioathiriwa na kifua kikuu wamekuwa na wanaendelea kukumbwa na ukiukwaji wa haki za binadamu, hata kutoka kwa vikundi vinavyotetea maswala ya kifua kikuu yenyewe, na kwamba ukiukwaji huu unazuia kukomesha kifua kikuu, ongeza mateso yanayosababishwa na ugonjwa huo, na kudhoofisha imani ya watu walioathiriwa na kifua kikuu kwa mifumo yao ya utunzaji wa afya;

Kusisitiza kwamba watu walioathiriwa na kifua kikuu, kupambana kwao na maarifa waliyopata, lazima, kwa haki na kutenda mema wahusishwe katika hatua zote za kupanga, kuzingatia, kutekeleza, kuangalia, na kukagua mipango yote ya kifua kikuu ulimwenguni, kikanda, kitaifa, na ngazi za mitaa;

Kuzingatia kwamba njia ya matibabu pekee au afya ya umma haitoshi kwa mapambano dhidi ya kifua kikuu, na kwamba njia mwafaka ni ile inayozingatia haki, za watu, inayo lenga kuzuia ugonjwa wa kifua kikuu, kuendeleza upimaji, matibabu, utunzaji na msaada kwa waathiriwa, kama kifungu muhimu cha kutimiza malengo ya afya ulimwenguni ni muhimu kukomesha kifua kikuu; na

Kuzingatia kwamba sheria ya kimataifa na ya kikanda ya haki za binadamu inaamuru na kutoa yaliyomo katika Azimio hili, ambalo hutumika kuzingatia mahitaji ya sheria na kufafanua majukumu ya kisheria ya Mataifa katika muktadha wa janga la kifua kikuu, pamoja na:

- *Azimio la Haki za Binadamu;*
- *Agano la Kimataifa ya Haki za Uchumi, Jamii na Utamaduni;*
- *Agano la Kimataifa ya Haki za Kiraia na Kisiasa;*

- *Mkutano wa Kutokomeza Aina zote za Ubaguzi dhidi ya Wanawake;*
- *Mkutano wa kimataifa wa Kutokomeza Aina zote za Ubaguzi wa rangi;*
- *Mkutano wa Haki za Mtoto;*
- *Mkutano dhidi ya Mateso na Matatizo mengine, kinyume na haki za kibinadamu au la Kudharau;*
- *Mkutano wa kimataifa kwa Ulinzi wa Haki za Wafanyikazi Wahamiaji wote na washiriki wa Familia zao;*
- *Mkutano wa Haki za Watu wenye Ulemavu; na*
- *Mkutano unaohusiana na Hali ya Wakimbizi;*

Na kwa ngazi ya mkoa:

- *Hati ya Afrika kuhusu Haki za Binadamu na Watu;*
- *Hati ya Afrika kuhusu ya Haki na Ustawi wa Mtoto;*
- *Mkutano wa Amerika kuhusu Haki za Binadamu;*
- *Mkataba wa Waharabu kuhusu ya Haki za Binadamu;*
- *Mkutano wa Ulaya kuhusu ya Haki za Binadamu; na*
- *Mkataba wa jamii za Ulaya; na*

Kuzingatia, kati ya mambo mengine, mambo kama, Malengo ya Maendeleo Endelevu ya Ajenda ya mwaka wa 2030 (SDGs), Azimio la kisiasa la Mkutano wa ngazi ya juu wa Umoja wa Mataifa kuhusu Mapigo dhidi ya Kifua Kikuu, Mpango wa Ushirikiano wa kifua kikuu, kuzuia kifua kikuu (TB), kumaliza kifua kikuu (TB), maazimio ya Mkutano wa Afya Duniani, kanuni za Mwongozo wa Umoja wa Mataifa juu ya Biashara na Haki za Binadamu, Azimio la Umoja wa Mataifa kuhusu Haki za watu Asili, ripoti na matamko ya Ripoti Maalum ya Umoja wa Mataifa kuhusu Haki ya Afya na Ripoti nyingine maalum za Umoja wa Mataifa, na Mkakati wa Afya Duniani Umaliza TB, imeidhinishwa na nchi wanachama wa Shirika la Afya Duniani, ambayo huanzisha ulinzi na ukuzaji wa haki za binadamu, maadili na usawa, na pia umoja wenye nguvu na asasi za kiraia na jamii, kama kanuni za msingi muhimu kwa majibu ya kifua kikuu;

Tumeendeleza azimio la sasa la haki za watu walioathiriwa na kifua kikuu

Sura ya 1. Masharti ya jumla

Kifungu cha 1. **Ufafanuzi**

Azimio hili hutumia ufafanuzi ufuatao:

Huduma ya afya kwa ugonjwa wa kifua kikuu inamaanisha utunzaji uliojumuisha wote wenye ufanisi zaidi, bidhaa bora za kiafya na huduma zinazohusiana na kuzuia, kugundua na kutibu maambukizi na magonjwa ya kifua kikuu, pamoja Kifua Kikuu cha pulmona na kifua kikuu ya mapafu zidisha (extrapulmonary), kifua kikuu kinachoweza kukataa matibabu ya dawa ya kifua kikuu na athari yasiyo mbaya kidogo, pamoja na, lakini sio mdogo kwa utambuzi, dawa za kulevya, ushauri nasaha na huduma zingine za kisaikolojia, kulazwa hospitalini kwa muda mrefu na utunzaji unaoendelea wa ulemavu wa sehemu au wa kudumu, wakati inahitajika, utunzaji wa msingi wa jamii, utunzaji wa mwisho wa maisha, ufuatiliaji na usimamizi wa matukio mabaya wakati wa matibabu, na uingiliaji mwingine wa matibabu na vifaa, pamoja na utunzaji wa dharura, iliyotolewa na wafanyikazi wa huduma ya afya waliofunzwa kwa heshima, heshima, nyeti ya kitamaduni, njia isiyo ya kubagua, huru kutokana na kulazimishwa na unyanyapaa, kwa kipindi chote cha maambukizi au magonjwa na kuendelea hadi mwisho wa maisha ya watu wanaohitaji kuendelea na utunzaji.

Mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu inamaanisha mtu yeyote aliye na ugonjwa wa kifua kikuu au ambaye hapo awali alikuwa na ugonjwa wa kifua kikuu, na vile vile walezi wao na wanafamilia wa karibu, na washiriki wa muhimu wa kifua kikuu na idadi ya watu walio katika mazingira magumu, kama watoto, wafanyikazi wa huduma ya afya, watu wa kiasili, watu wanaoishi na VVU (Virusi Vya Ukimwi), watu wanaotumia dawa za kulevya, wafungwa, wachimbaji, wahamaji na wahamiaji, wanawake, na maskini wa mijini na vijijini.

Kifua kikuu humaanisha aina zote za ugonjwa wa kifua kikuu, pamoja na ugonjwa wa kifua kikuu ya mapafu na ugonjwa wa kifua kikuu ya mapafu zidisha, ugonjwa wa kifua kikuu unaoweza kupatikana na dawa wezesha, na aina zote za kifua kikuu zinazokataa matibabu ya dawa.

Sura ya 2. Haki za watu walioathiriwa na kifua kikuu

Kifungu cha 2. **Haki ya maisha**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya asili ya maisha.

Hii ni pamoja na haki ya Huduma ya kuokoa afya dhidi ya ugonjwa wa kifua kikuu.

Kifungu cha 3. **Haki ya hadhi**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kutibiwa kwa thamani ha heshima.

Hii ni pamoja na kutibiwa kama mtu anayejitegemea na wakala na mwenye dhamana ya asili - sio njia tu ya kuendeleza afya ya umma-na bila ubaguzi, unyanyapaa, ubaguzi au kulazimishwa, pamoja na utunzaji wa afya na mipangilio ya kizuizini.

Kifungu cha 4. **Haki kwa kiwango cha juu zaidi cha afya ya mwili na akili (haki ya afya)**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kufurahia kiwango cha juu zaidi cha afya ya mwili na akili.

Hii inahusisha haki ya huduma ya hali ya juu, inayopatikana na kukubalika ya kifua kikuu, kama sehemu muhimu ya afya ya ulimwengu, pamoja na mchanganyiko wa kipimo cha dawa kwa kipimo kinachopendekeza kwa watoto na upimaji na tiba ya kuzuia maambukizi ya kifua kikuu kwa washiriki wa watu muhimu na walio katika mazingira magumu, kutoka wakati wa uoambukizi na kifua kikuu cha kudhani hadi, ukamilika kwa matibabu, na zaidi kwa watu wanaohitaji kuendelea na utunzaji, iliyotolewa na wafanyikazi wa huduma ya afya waliofunzwa, katika ngazi ya jamii, inapofaa, kwa heshima, dhamana na kwa njia huru bila kulazimishwa wala unyanyapaa, ama ubaguzi wa umri, kuzaliwa, rangi, utamaduni, hadhi ya uraia, ulemavu, kabila, hali ya kifedha, kitambulisho cha kijinsia, lugha, hadhi ya kisheria, maoni ya kisiasa au mengine, uwepo wa magonjwa mengine, asili ya kitaifa au kijamii, dini, ngono, mwelekeo wa kijinsia au hali nyingine yoyote, pamoja na kwa watu waliowekwa kizuizini na Serikali au vinginevyo kunyimwa uhuru wao, na kipao mbele, kutilia umakini maalum kwa watu wa walio na kifua kikuu.

Kifungu cha 5. **Haki ya kinga dhidi kuthumiliwa, kuteswa na matendo mengine mabaya ya kinyama au ya kushushwa hadhi**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kuwa huru kutokana na kuteswa na ukatili mwingine, unyanyasaji au kushushwa hadhi au adhabu.

Hii ni pamoja na haki ya utunzaji wa afya kwa kifua kikuu kwa mazingira yasio na ubaguzi, kwa gharama ya Jimbo, kwa watu wote waliowekwa kizuizini na Serikali au vinginevyo kunyimwa uhuru wao. Pia inajumuisha haki ya hali ya heshima, salama na usafi wa kizuizini, bila kuzidiwa, na uingizaji hewa wa kutosha na utoaji wa chakula chenye lishe bora kwa mwathiriwa. Haki hiyo pia inatumika kwa matibabu ya watu wenye ugonjwa wa kifua kikuu na wafanyikazi wa huduma ya afya katika vituo vya afya vya umma ambavyo huongezeka hadi kiwango cha mateso au matibabu mengine mabaya, ya kinyama au ya udhalilishaji/kushusha hadhi.

Kifungu cha 6. **Haki ya usawa na uhuru wa kutobaguliwa**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki kisheria, haki, ya kuakilishwa bila kubaguliwa kwa njia yoyote, haki ya ulinzi sawa wa sheria na kuwa huru dhidi ya aina zote za ubaguzi kama vile umri, kuzaliwa, rangi, utamaduni, hadhi ya uraia, ulemavu, kabila, hali ya kifedha, kitambulisho cha kijinsia, lugha, hadhi ya kisheria, maoni ya kisiasa au mengine, uwepo wa magonjwa mengine, asili ya kitaifa au kijamii, mbio, dini, ngono, mwelekeo wa kijinsia au hali nyingine yoyote.

Hii ni pamoja na haki ya kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu kuwa huru kutoka kwa kila aina ya ubaguzi katika maeneo yote ya maisha yao, pamoja na, lakini sio kwa kizuizi upatikanaji wa usalama wa kijamii na haki za umma, akina mama kuzaa watoto, elimu, ajira, utunzaji wa afya, nyumba na ndoa.

Kifungu cha 7. **Haki ya uhuru na usalama wa mtu**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya uhuru na usalama wa mtu. Hakuna mtu aliye na kifua kikuu atanyimwa uhuru wao isipokuwa kwa misingi hiyo na kwa mujibu wa utaratibu kama huo uliowekwa na sheria.

Na kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu iwapo atanyimwa uhuru wake, basi bado anahaki ya kuhundumiwa kwa ubinadamu na kwa heshima ya hadhi yao ya asili.

Kufungwa kizuizini kwa hiari, kulazwa hospitalini au kutengwa kwa mtu aliye na kifua kikuu ni kunyimwa uhuru na ukiukaji wa usalama wa mtu. Kulazwa hospitalini kwa hiari au kutengwa kwa hiyo inaruhusiwa tu kama uamusi wa mwisho, katika hali zilizoelezewa, kwa muda mfupi iwezekanavyo, kulingana na *kifungu cha 15 cha Mwongozo wa Maadili ya Shirika la Afya Duniani kwa Utekelezaji wa Mkakati wa TB* wa Mwisho, wakati mtu, kulingana na ushahidi sahihi wa matibabu:

- Inatambuliwa kuwa ya kuambukizana, inakataa matibabu madhubuti, na hatua zote nzuri za kuhakikisha kuzingatia kanuni za matibabu zimejaribiwa na kuthibitika kuwa hazikufaniki;
  AU
- Inajulikana kuwa na uwezo wa kuambukizana, imekubali matibabu ya kuzidisha, lakini haina uwezo wa kuanzisha udhibiti wa maambukizi nyumbani, na inakataa utunzaji wa wagonjwa;
  AU
- Ana uwezekano mkubwa wa kuambukizana (kulingana na ushahidi wa maabara) lakini anakataa kupitia tathmini ya hali yake ya kuambukiza, na kila juhudi zinafanywa ili kuambatana na mtu huyo kwa kuanzisha mpango wa matibabu unaofaa kwa mapendekezo yao.

Na pia, kulingana na Umoja wa Mataifa za Siracusa ya Uchumi na Jamii kuhusu Upungufu na Masharti ya Kukomeshwa katika Agano la Kimataifa juu ya Haki za Kiraia na Kisiasa, kunyimwa kwa uhuru kwa njia ya kizuizi bila hiari, kulazwa hospitalini au kutengwa kwa watu wenye kifua kikuu ni haki tu ikiwa ni:

1. Kwa mujibu wa sheria ya kitaifa iliyotumika wakati wa kunyimwa;
2. Kwa msingi, na sawia, lengo halali katika kukabiliana na tishio kubwa kwa afya ya idadi ya watu au washiriki wa mtu binafsi;
3. Inahitajika sana na hali ya nje ya hali hiyo;
4. Njia ndogo za kuzuia zinazopatikana kufikia lengo;
   NA
5. Isio kiholela, nyanyasaji au ya ubaguzi.

Ikiwa imedhibitishwa kuwa haki, kizuizini, kulazwa hospitalini au kutengwa kwa mtu aliye na kifua kikuu lazima kufanyike kwa mpangilio sahihi wa matibabu, na hatua madhubuti za kudhibiti maambukizi, kwa muda mfupi iwezekanavyo, wakati tu hali zilizo hapo juu zinatumika; mtu lazima apewe huduma ya afya kwa hiari; haki zingine zote na uhuru lazima ulindwe; mchakato unaofaa na njia za rufaa lazima ziwe zinapatikana na ziwepo; na

Serikali lazima itimize, angalau, mahitaji ya msingi ya mtu, pamoja na, lakini sio mdogo, chakula cha kutosha na maji, na mahitaji yoyote zaidi kama inavyotakiwa kuhakikisha kizuizi cha haki zao hutimiza lengo yake.

Kifungu cha 8. **Uhuru wa harakati**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu kisheria katika eneo
la Jimbo ana haki ya uhuru wa harakati na uhuru wa
kuchagua makazi yao.
Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu yuko huru kuondoka katika nchi yoyote, pamoja na yao.

Haki zilizotajwa hapo juu haziwezi kuwa chini ya vizuizi vyovyote, isipokuwa vile vinazotolewa na sheria, ni muhimu kulinda usalama wa kitaifa, agizo la umma, afya ya umma au maadili au haki na uhuru wa wengine, na ni sawa na haki zinazotambuliwa katika mikataba ya kimataifa ya haki za binadamu, pamoja na haki ya uhuru na usalama wa mtu katika Kifungu cha 7 cha Azimio hili.

Hii inamaanisha kuwa kifua kikuu hakiwezi kutumiwa kama msingi wa kukataa kuingia au kurudi tena katika eneo la Jimbo, wala kama msingi wa kufukuzwa au kuondolewa kutoka eneo la Jimbo. Inamaanisha pia kuwa kifua kikuu hakiwezi kutumiwa kama msingi wa kuzuia harakati au kusafiri ndani ya wilaya ya Jimbo, isipokuwa kulingana na hali ilivyoainishwa katika Kifungu cha 7 cha Azimio hili, sambamba na kifungu cha 15 cha Mwongozo wa Maadili ya Shirika la Afya Duniani kwa Utekelezaji wa Mkakati wa TB wa Mwisho.

Kifungu cha 9. **Haki ya faragha na maisha ya familia**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kutoingiliwa kiholela au kwa njia isiyo halali na faragha yao, familia, nyumba au mawasiliano, au kwa shambulio lisilo halali kwa heshima yao na sifa. Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kulindwa kwa sheria dhidi ya kuingiliwa au kushambuliwa vile.

Hii ni pamoja na haki ya watu wenye kifua kikuu kuweka hali yao ya kiafya na habari ya afya ya kibinafsi na data ya faragha. Pia inajumuisha haki ya kuoa, kupata familia, na kuwa na, na kutunza watoto.

Kifungu cha 10. **Haki ya usiri**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya usiri katika habari zao za afya na data.

Hii inamaanisha kuwa kufunua, kushiriki au kuhamisha, kwa njia ya kielektroniki au vinginevyo, habari ya afya ya kibinafsi au data ya mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu, pamoja na mipangilio ya ajira, inaruhusiwa tu na idhini yao ya habari na wakati inafanywa kwa madhumuni ya huduma ya afya au kinga ya afya ya umma. Kwa madhumuni ya kulinda afya ya umma, pamoja na kushirikiana na uchunguzi wa afya ya umma au programu za utoaji wa huduma za afya, habari kama hiyo inaweza kugawanywa au kuhamishwa bila idhini ya mtu huyo tu ikiwa inafanywa kwa njia isiyojulikana bila jina la mtu huyo au habari yoyote inayomtambulisha kibinafsi.

Haki ya usiri pia inapaswa kuheshimiwa na kuhesabiwa katika muundo na utekelezaji wa ufuatiliaji wa mawasiliano na hatua zingine zinazohusiana na afya ya umma. Hii ni pamoja na, lakini sio kizuizi, kutoa ufikiaji wa ushauri wa kutoa taarifa kwa watu walioathiriwa na kifua kikuu, kutoa uamuzi wa pamoja juu ya jinsi na wakati wa kuwaambia mawasiliano juu ya mfiduo iwezekanavyo, na kuhakikisha upatikanaji wa huduma ya afya iliyofunzwa na wafanyikazi wa kijamii kutoa msaada na kujibu maswali ambayo yanaweza kutokea wakati wa mchakato.

Kifungu cha 11. **Haki ya kupata habari**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kutafuta, kupokea na kupeana habari.

Hii inamaanisha habari kuhusu maambukizi ya kifua kikuu na magonjwa, pamoja na dalili za ugonjwa, utafiti wa matibabu ya kifua kikuu na maendeleo ya teknolojia ya afya, na kuzuia, huduma za upimaji na matibabu, pamoja na matukio mabaya wakati wa matibabu, lazima ipatikane kikamilifu, kupatikana na kukubalika, ya ubora mzuri, umri na jinsia sahihi, nyeti ya kitamaduni, na kuingizwa kwa isiyo ya kiufundi, njia inayoeleweka katika lugha inayoeleweka na mtu anayepokea habari hiyo.

Inamaanisha pia kuwa kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu, kwa kiwango cha chini, ana haki ya:

- Kuitisha na kupokea nakala rasmi za rekodi zao za matibabu;

- Kupokea maelezo ya wakati unaofaa, sahihi na inayoeleweka ya hali yao ya kiafya na utambuzi wa ugonjwa wa kifua kikuu au maambukizo, haswa kwa ufunguo wa kifua kikuu na idadi ya watu walio katika mazingira magumu;
- Kupata ushauri wa hiari wakati wowote kutoka kwa utambuzi hadi kukamilisha matibabu yao; na
- Pokea maelezo ya faida, hatari na gharama ya kifedha, ikiwa ipo, ya matibabu yao yaliyopendekezwa, pamoja na tiba ya kuzuia, na njia mbadala za matibabu, na habari kamili juu ya dawa maalum zilizowekwa, kama vile majina yao, kipimo, athari zinazowezekana na njia za kuzuia au kupunguza uwezekano wao, na athari zinazowezekana kutoka kwa mwingiliano na dawa zingine, kama vile antiretroviral iliyochukuliwa kwa VVU, wakati comorbidities au sarafu zipo.

Kifungu cha 12. **Haki ya kuchagua kwa hiari yao**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kuchagua kwa hiari yao.

Hii inamaanisha kuheshimu uhuru wa mtu, kujitolea na hadhi kupitia utoaji wa huduma za afya za hiari. Ni pamoja na haki ya idhini iliyo na habari—maneno au maandishi, kulingana na hali hiyo—kwa aina zote za upimaji, matibabu na utafiti wa kimatibabu unaohusishwa na kifua kikuu, na habari iliyotolewa katika umri na jinsia inayofaa, njia nyeti ya kitamaduni, kuingizwa kwa isiyo ya kiufundi, njia inayoeleweka katika lugha inayoeleweka na mtu anayepokea habari hiyo. Kwa watoto walioathiriwa na ugonjwa wa kifua kikuu ambao hawana uwezo wa kutoa maamuzi yote yaliyotolewa na wazazi wao au walezi wa kisheria kuhusu upimaji, matibabu au utafiti wa matibabu unaohusiana na kifua kikuu lazima ufanywe kwa faida nzuri ya mtoto, kwa kuzingatia ushahidi sahihi wa matibabu.

Haki ya kuchagua kwa ihari ni pamoja na haki ya kukataa utunzaji wa afya kwa ugonjwa wa kifua kikuu, kulingana na kifungu cha 15 cha Mwongozo wa Maadili wa Shirika la Afya Duniani kwa Utekelezaji wa Mkakati wa TB wa Mwisho. Mwongozo wa Maadili unadhihirisha kuwa haifai kamwe kuwapa watu matibabu ya kifua kikuu kwa lazima kwa sababu hii inalinganishwa na mambo mengine na kwa usawa na uvamizi wa uadilifu wa mwili na inaweza kuweka wafanyikazi wa huduma ya afya katika hatari.

Kifungu cha 13. **Haki ya kupata elimu**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kupata elimu.

Hii ni pamoja na haki ya kupata elimu ya msingi na pia haki ya kupata elimu ya sekondari na ya kituo kikuu, pamoja na elimu ya kiufundi na ufundi, kwa misingi isiyo ya kibaguzi, pamoja na kwa walemavu na kusikia au kuona kuharibika. Watoto walio na kifua kikuu wana haki ya kutunzwa wakati wanaambukiza na wakati wanapokea matibabu, kwa kutokuwepo kwa udhuru na hatua zingine za kuwaruhusu kuendelea na masomo yao bila usumbufu, kama vile ushiriki wa darasa la mbali na kujifunza mtandaoni. Katika hali adimu ambayo watoto walioathiriwa na kifua kikuu wanahitaji kulazwa hospitalini kwa muda mrefu, wana haki ya kupokea masomo ya muda mrefu wakati wa matibabu yao.

Kifungu cha 14. **Haki ya kufanya kazi**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kufanya kazi, na hakuna mtu aliye na kifua kikuu atakayeshikiliwa katika utumwa au kuwamtumwa, au kufanya kazi kwa kulazimishwa au kwa lazima.

Hii ni pamoja na haki ya mazingira salama ya kufanya kazi, ikiwa ni pamoja na wafanyikazi wa huduma ya afya na watu wengine wote wanaofanya kazi katika vituo vya utunzaji wa afya, wachimbaji, wahamiaji wa kazi na wafanyikazi wengine wote walio katika hatari kubwa ya kuambukizwa ugonjwa wa kifua kikuu na magonjwa. Pia inajumuisha haki ya kuamua kwa uhuru kukubali au kuchagua kazi, na malipo sawa na malipo sawa kwa kazi ya thamani sawa, bila ubaguzi wa aina yoyote na kwa hali sawa na kulipia kazi sawa na watu wa jinsia zote.

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya makao kazini, pamoja na majani ya kutokuwepo na mapumziko, kuwaruhusu kudumisha kazi yao kwa hali ile ile baada ya utambuzi wao na kuwapata wakati wanaambukiza na wakati wanapokea matibabu. Ikiwa kulazwa hospitalini kwa muda mrefu au ulemavu wa sehemu au wa kudumu hufanya kuwa haiwezekani kwa mtu aliye na kifua kikuu kudumisha ajira kwao, kwa sababu ya vizuizi vilivyowekwa na sheria au masharti ya mkataba wao wa ajira, wana haki ya usalama wa kijamii kulingana na Kifungu cha 18 cha Azimio hili.

Kifungu cha 15. **Haki ya chakula cha kutosha**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya chakula cha kutosha na kuwa huru na njaa na utapiamlo.

Hii ni pamoja na haki ya kupata ufikiaji wa mwili na kiuchumi, wakati wote, kwa chakula ambacho kinatosha, lishe ya kutosha na salama, pamoja na na umuhimu fulani wakati wa huduma ya afya kwa kifua kikuu, pamoja na kwa watu walionyimwa uhuru wao. Pia inajumuisha tiba ya msaada wa lishe kama inavyotakiwa wakati wa matibabu.

Kifungu cha 16. **Haki ya makazi**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya makazi ya kutosha.

Hii ni pamoja na haki ya makazi ya bei nafuu, inayopatikana na inayowezekana katika eneo linalokubalika, na usalama wa umiliki ambao unahakikisha ulinzi wa kisheria dhidi ya kufukuzwa kwa kulazimishwa, udhalilishaji na vitisho vingine. Pia inajumuisha upatikanaji wa huduma, vifaa, vifaa na miundombinu, pamoja na mambo mengine, usafi wa mazingira na uingizaji hewa, joto, taa na utupaji taka.

Kifungu cha 17. **Haki ya maji na usafi wa mazingira**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya maji na usafi wa mazingira.

Hii ni pamoja na haki ya kupata maji salama ya kunywa na huduma za kutosha za usafi wa mazingira, bila ubaguzi, haswa katika maeneo ya vijijini, asilia na maendeleo ya miji, pamoja na makazi isiyo rasmi na idadi ya watu wasio na makazi, kwa kuzingatia mahitaji ya wanawake na watoto.

Kifungu cha 18. **Haki ya usalama wa kijamii**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya usalama wa kijamii na bima ya kijamii, pamoja na tukio la ukosefu wa ajira, ulemavu, uzee au hali nyingine ya upotezaji wa njia za kujikimu kwa sababu zaidi ya udhibiti wao.

Hii inamaanisha kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kupata na kupokea usalama wa kijamii wa kila aina, bila ubaguzi, hata kama hawapati

huduma ya afya kwa kifua kikuu au ikiwa hawafuati matibabu yao kwa kifua kikuu. Hii ni pamoja na haki ya kupata na kudumisha faida, iwe kwa pesa taslimu au aina, ili kupata ulinzi kutoka, kati ya mambo mengine: ukosefu wa mapato kutokana na kazi inayosababishwa na magonjwa, ulemavu, uzazi, jeraha la ajira, ukosefu wa ajira, uzee au kifo cha mtu wa familia; ufikiaji usio na kifani wa huduma ya afya; au msaada duni wa familia kwa watoto na wategemezi wa watu wazima.

Hasa, kila mtu anayepata maambukizi ya kifua kikuu au ugonjwa kwa sababu ya ajira kwao ana haki ya fidia inayoendelea kwa gharama zao za matibabu na zingine zinazohusiana na ugonjwa wao wa kazi.

Kifungu cha 19. **Haki ya uhuru wa kujieleza**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya uhuru wa kujieleza.

Haki hii ni pamoja na uhuru wa kushikilia maoni na kutafuta, kupokea na kupeana habari na maoni ya kila aina, pamoja na juu ya kifua kikuu na uzoefu wa mtu binafsi na kifua kikuu, kupitia njia yoyote ile, kama vile media ya kijamii, bila kuingiliwa au kulipwa kutoka kwa mamlaka ya umma.

Kifungu cha 20. **Haki ya uhuru wa kukusanyika na kushirikiana**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya uhuru wa kusanyiko la amani na kushirikiana na wengine.

Hii ni pamoja na haki ya kuunda, kuungana na kushiriki katika mashirika yasiyokuwa ya kiserikali na vikundi vya jamii na kwa watu walioathiriwa na kifua kikuu wenye lengo la kukuza na kulinda haki na masilahi halali ya watu walioathiriwa na kifua kikuu, pamoja na mipangilio ya kizuizini. Pia inajumuisha haki ya kupanga, kukusanyika na kuandamana kwa amani hadharani karibu na maswala yanayohusiana na kifua kikuu.

Utumiaji wa haki hii unahitaji mazingira bora ya kisheria na sera ambayo inaruhusu na kuwezesha uundaji na operesheni ya mashirika yasiyokuwa ya kiserikali na vikundi vya jamii vya na kwa watu walioathiriwa na kifua kikuu. Hakuna vizuizi ambavyo vinaweza kuwekwa kwa utumiaji wa haki hizi isipokuwa zile zilizowekwa na sheria na muhimu katika jamii ya kidemokrasia kwa maslahi ya usalama wa kitaifa na utaratibu wa umma, kwa kuzuia machafuko na uhalifu, kwa usalama wa afya na maadili, au kwa kulinda haki

na uhuru wa wengine. Nakala hii haizuii kuanzishwa kwa vizuizi halali kwa wanachama wa vikosi vya jeshi au watendaji wa sheria.

Kifungu cha 21. **Haki ya kushiriki**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kushiriki katika maswala ya umma, moja kwa moja au kupitia mashirika yao na wawakilishi waliochaguliwa kwa uhuru.

Hii ni pamoja na haki ya kushiriki kwa maana katika michakato na mifumo yote ya maendeleo, utekelezaji, ufuatiliaji na tathmini ya sheria, sera, kanuni, miongozo, bajeti, na mipango inayohusiana na kifua kikuu, huduma ya afya kwa kifua kikuu, na utafiti wa kimatibabu kwa kifua kikuu katika ngazi zote za utawala, na msaada kutoka na, wakati inahitajika, malazi stahiki yanayotolewa na Serikali, mashirika ya kimataifa, vikundi vya asilia na mashirika ya asasi za kiraia kuhakikisha ushiriki wenye maana na mzuri.

Kifungu cha 22. **Haki ya haki na mchakato unaofaa**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu anayeshtakiwa kwa kosa la kiutawala au la jinai ana haki ya kusikilizwa kwa haki na umma, bila kucheleweshwa, na mahakama inayofaa, huru na isiyo na ubaguzi iliyoanzishwa na sheria, na kwa suluhisho bora, kwa wakati haki zao zinapokiukwa.

Hii ni pamoja na haki ya kuweka malalamiko kwa njia iliyoamriwa na sheria au kanuni, pamoja na kwa mamlaka ya afya ya umma, na kuwa na usikilizaji wa haki na wa haraka wa malalamiko haya. Pia inajumuisha haki ya kukata rufaa kwa mamlaka ya juu, ikiwa hawaridhiki na matokeo ya uamuzi, na kupokea uamuzi na sababu ya jambo lao kwa maandishi kwa lugha wanayoelewa.

Kifungu cha 23. **Haki ya kufurahia faida za maendeleo ya kisayansi (haki ya sayansi)**

Kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu ana haki ya kufurahia faida za maendeleo ya kisayansi na matumizi yake.

Hii inamaanisha kila mtu aliyeathiriwa na kifua kikuu lazima awe na uwezo wa kupata maendeleo ya kisayansi, bila ubaguzi, kuheshimu na kulinda

rasilimali asili za watu asilia na mali ya mtu binafsi na ya pamoja, ikiwa maendeleo haya ni vitu visivyoonekana kama maarifa na habari au matokeo yanayoonekana kama teknolojia mpya za kuzuia, kugundua au kutibu kifua kikuu. Pia inajumuisha haki ya kushiriki katika mchakato wa kisayansi, kutoka kuchagiza ajenda za utafiti, hadi kushiriki katika majaribio ya kliniki.

Haki ya sayansi pia inahitaji Mataifa kutunza, kukuza na kusambaza sayansi na faida zake. Hii inamaanisha serikali lazima: kuwekeza na kuunda mazingira ya kisheria na sera ambayo inawezesha utafiti; fanya sayansi na matumizi yake ipatikane na, kati ya mambo mengine, kuchapisha matokeo, kuanzisha mifumo ya kisheria ya kutathmini uingiliaji mpya, na kuweka mipango na sera za afya ya umma katika ushahidi wa kisayansi; na hakikisha maendeleo ya kisayansi na faida zake zinahifadhiwa na kutunzwa kwa vizazi vijavyo.

Sura ya 3. Majukumu

Kifungu cha 24. **Majukumu ya serikali chini ya sheria ya kimataifa na ya kikanda ya haki za binadamu**

Mataifa yana majukumu ya kisheria yaliyowekwa na sheria ya kimataifa na ya haki za binadamu ya kuheshimu, kulinda na kutimiza haki za binadamu za watu walioathiriwa na Kifua Kikuu, pamoja na haki zilizowekwa katika Azimio hili.

I. **Wajibu wa kuheshimu:** Mataifa lazima yakataa kuingilia kati na starehe za haki za binadamu za watu walioathiriwa na TB;
II. **Wajibu wa kulinda:** Mataifa lazima yachukue hatua za kuzuia watu wa tatu, pamoja na watendaji wasio wa Jimbo, kama vile watoa huduma ya afya ya kibinafsi, kampuni za bima ya afya, kampuni za dawa na uchunguzi, na zingine, kuingilia kati na starehe za haki za watu walioathiriwa na TB; na
III. **Wajibu wa kutimiza:** Mataifa lazima yachukue hatua za kisheria, kiutawala, bajeti, uendelezaji na hatua zingine, kwa kiwango cha juu cha rasilimali zao zinazopatikana, kuelekea utimilifu kamili wa haki za watu walioathiriwa na TB.

Kifungu cha 25. **Majukumu ya muigizaji wa mashirika yasiyo ya serikali chini ya sheria za kimataifa na za kitaifa za haki za binadamu**

Watendaji wasio wa serikali, pamoja na kila aina ya biashara (enterprise), kama vile watoa huduma ya afya ya kibinafsi, kampuni za bima ya afya ya kibinafsi, kampuni za dawa na uchunguzi, na wengine, wana jukumu la kuheshimu haki za binadamu za watu walioathiriwa na TB, pamoja na haki zilizoainishwa katika Azimio hili. Watendaji hawa wasio wa serikali wanapaswa kuzuia kukiuka haki za binadamu za watu walioathiriwa na Kifua Kikuu na wanapaswa kushughulikia athari mbaya za haki za binadamu zinazoathiri watu walioathiriwa na TB ambayo wanahusika nayo.

Tafsiri ya Tamko la Haki za Watu Walioathiriwa na Kifua Kikuu kwa Kiswahili iliungwa mkono na mashirika yafuatayo: Kenya Legal and Ethical Issues Network on HIV and AIDS (KELIN), Pamoja TB Group na Stop TB Partnership – Kenya

Ili chapishwa mwezi wa tano (May) 2019

Wasiliana TBpeople:

facebook.com/tbpeople, twitter @realTBpeople,
info@tbpeople.org.uk

Wasiliana na Ushirikiano wa kukomesha TB
(Stop TB Partnership):

facebook.com/StopTBPartnership,
instagram.com/stoptb, twitter @StopTB,
www.stoptb.org, communications@stoptb.org

Kimetafsirwa na Emily Mukomunene (February) 2021

AZIMIO LA HAKI ZA WATU WALIOATHIRIWA NA KIFUA KIKUU

Tamko la Haki za Watu Walioathiriwa na Kifua Kikuu, kwa kiasi fulani, limewezekana kwa msaada wa Watu wa Marekani kupitia Shirika la Maendeleo ya Kimataifa la Marekani (USAID)

Stop TB Partnership

Stop TB Partnership Kenya

KELIN Reclaiming Rights, Rebuilding Lives

TB PEOPLE